
В статье определено понятие и сущностные характеристики социальной защиты населения. Отражена цель, формы и принципы реализации социальной защиты. Проанализировано функционирование системы социальной защиты и критерии ее эффективности.

Ключевые слова: социальная защита, социальная политика, государство, социальное благосостояние, общественная трансформация, социальная безопасность.

The concept and essence of social defence were determined in the article. It elucidated the aim, forms and principles of the social defence. It analyzed the functioning of social defence system and criteria of efficacy.

Key words: social defence, social politics, state, social prosperity, social safety.

УДК 322
ББК 66.3

Олег Білоус

РЕАЛІЗАЦІЯ ІДЕЇ ЦЕРКОВНОЇ УНІЇ В УКРАЇНІ: РЕЛІГІЙНО-ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ

У статті досліджуються проблеми політичних та релігійних впливів на українську церкву в XIV – першій половині XVI століття. Проаналізовано спектр проблем, які супроводжували унійні процеси. Досліджено як внутрішні, так і зовнішні чинники політико-релігійних взаємин на території українських земель в означений період.

Ключові слова: церква, релігія, суспільство.

У сучасний період розвитку людської цивілізації проходить процес примирення різних конфесій та церков. У християнському світі поменшало конфліктів навколо питань визнання чи невизнання певної конфесії, сприйняття чи несприйняття однієї конфесії іншою.

Багато українських церковних діячів усе більше говорять про майбутнє об'єднання церков та створення єдиної Помісної церкви, у якій не виникатимуть суперечності на основі різного віросповідання. Але в сучасній Україні ще існують протиріччя на духовному ґрунті, пов'язані з тим, що багатьма представниками українського політикуму роздмухуються навколорелігійні пристрасті.

Україна завжди стояла на перетині інтересів Заходу та Сходу, різних культур, різного світосприйняття. Тому не дивно, що саме в Україні існують декілька різних конфесій, які можуть порівняно мирно співіснувати. Тому цікавим та необхідним для історії релігії й церкви в Україні є вивчення взаємовідносин Римського престолу з Українською церквою.

Мета дослідження – висвітлити процеси розвитку зовнішніх та внутрішніх політико-релігійних впливів на українську церкву в XIV – першій половині XVI століття й проаналізувати, як ці процеси вплинули на церковні відносини в Україні та взаємини української церкви з Римським престолом у Ватикані.

Після того, як наприкінці XIV століття Галичину було остаточно включено до Польського королівства, значна частина місцевого боярства була витіснена з рідного краю, а ті, що залишилися, втратили свої позиції в адміністрації. Королівська влада спиралася на прийшлих землевласників, яким, як і католицьким церковним установам, надавалися великі земельні володіння. Українська церква загалом не втратила своїх прав, але не вона була панівною в державі. У найбільшому місті Галичини – Львові та в окремих містах західних повітів краю самоврядування, згідно з нормами магдебурзького права, було повністю в руках німецьких (пізніше колонізованих) міщан-католиків. Навіть у тих містах Галичини, де українці становили більшість, впливи католицького патріциату в управлінні були непропорційно великими.

І хоча до 1430 року в Галичині обов'язковими залишалися правові норми, успадковані від Київської Русі (так зване руське право), ситуація в царині культури докорінно

змінилася: культурою, що була в державі панівною, стала культура католиків – на той час незначної меншості населення. Звичайно, ця кардинальна зміна стосувалася культури панівної верхівки. Через необхідність культура цього краю мала розвиватись більш наближено до нижчих верств суспільства: меценатами часто ставали дрібні й середні шляхтичі, парафіяльне духовенство. Культурне життя було пов'язане, зокрема, з тими осередками, де проживала дрібна українська шляхта. Особливо велике значення мали центри єпархій – Холм і Перемишль. Є всі підстави вважати, що в єпархіальних осередках і монастирях культивувалася традиційна писемність [9, с.78]. Збереженню культурної ролі давньої княжої столиці – Києва – сприяла діяльність Києво-Печерського монастиря, осередку культурних взаємин між усіма регіонами тодішнього православного світу. Дослідники слушно підкреслюють піднесення культурного життя в період правління київських князів Олелька Володимировича й Семена Олельковича. Із цим періодом пов'язана низка пам'яток писемності. Однак відновлена із середини XV століття Київська митрополія тільки номінально була пов'язана з Києвом [5, с.145–167].

Упродовж XV століття важливим культурним осередком України залишалася Волинь. Річ у тім, що Волинь не зазнала таких руйнувань, як Київщина, а місцеві князі та бояри зберегли там провідні позиції. Це створювало сприятливі умови для церковного життя, розвитку писемності, мистецтва [12, с.45].

Упродовж XIII–XV століть в Україні, насамперед у західному регіоні, такі міста, як Львів, Перемишль, Самбір та деякі інші були зонами взаємодії місцевої культури з культурою іноземних колоністів, що мала вплив і на міста, розташовані далі на схід. Дуже своєрідною та різноманітною була культура Криму. Вона ввібрала, з одного боку, спадщину Золотої Орди та її складових, а з іншого – була відкрита для певних впливів культур християнських народів. Хоч українська людність цього регіону не була значною, усе ж торговельні контакти Криму сприяли контактам у галузі культури [11, с.90].

Якщо ж ідеться про панівні еліти, то їхня позиція була значною мірою суперечлива. З одного боку, князі й частина боярства впродовж тривалого часу зберігали традиції, що сформувалися ще в Київській Русі. З іншого – представники того класу, що зазвичай називають феодальним, більше піддавалися впливам нових чужинецьких державних організацій, під владою яких вони опинилися. Взаємовпливи є явищем необхідним і закономірним для будь-якого культурного розвитку, але в умовах іноземного панування, коли держава не репрезентує культуру більшості населення, процес культурних контактів нерідко спотворюється, набирає характеру не спонтанного творення культурних цінностей, а нав'язування або не завжди виправданого запозичення органічно чужих явищ. Як реакція на це може мати місце настороженість щодо всього, що видається чужим. Такого типу тенденції мали місце і в Україні [6, с.56].

На розвиток української церкви в досліджуваний період величезний вплив мав геополітичний фактор. Ситуацію в політичному устрої можна охарактеризувати таким терміном, як “бездержавність”. Значна частина українських земель була під владою Речі Посполитої. Релігійні діячі змушені були пристосовуватись до цих процесів, і це є головним під час аналізу релігійної ситуації. Польща була однією з наймогутніших держав того часу. Провідну позицію в мусульманському світі займала Туреччина. Поступово формувалася залежність від Османської імперії Балканських держав. Константинополь поступово втрачав свої позиції як центр східного християнства. Лише номінально патріарх призначав митрополитів. Посилює свої позиції й Москва. Цьому сприяла теорія про Москву, як Третій Рим. З'явилась ідея, що тільки Москва може врятувати православ'я. У Московській державі відбувалося злиття церкви й держави. Таким чином, українська церква опинилася наодинці із трьома силами – Польщею, Османською імперією, Росією [10, с.135].

У цей час становище Української церкви значно погіршилося. Незалежна церква фактично опинилася поза законом [3, с.45]. В умовах національного та релігійного гні-

ту заможне населення міст почало об'єднуватись у спілки православних українців при церквах у містах – братства, що почали відігравати важливу роль не тільки в релігійному житті, а й у культурному та політичному.

У січні 1401 року було підписано Віленські угоди про сприяння католицькій церкві, згідно з якими князь Ягайло позбавив православну шляхту права мати власний герб, займати високі посади. Таким чином, було започатковано поділ суспільства на два стани – католиків і православних.

Наступним актом, який обмежував православних в їхніх правах, був Городельський сейм. Він позбавив українську шляхту всіх тих вольностей, які мали поляки. Православна знать поступово усувалася від участі в державній раді. Ще раз було заборонено обіймати високі посади. Ці обмеження були зняті аж 1553 року. Проте коли каштеляном став князь О.Гольшанський, ситуація дещо покращилась. Ягайло Гродненським привілеєм від жовтня 1432 року зрівняв у правах литовських православних князів із князями та боярами католиками. Польський король надав привілей Луцькій землі, яка була православною, обіцяв не руйнувати православних церков і не перетворювати їх на костьоли. 1433 року польський король прийняв Едиський статут, яким зрівняв у правах православну шляхту Галичини з польською шляхтою.

Незважаючи на таке послаблення тиску з боку короля, польські магнати й шляхта продовжували переслідувати українців. Еліта польського суспільства була економічно й політично могутнішою від польського короля, тому головною рисою розвитку Польщі в період середньовіччя дослідники визначають свавілля шляхти. Зокрема, 1436 року поляки в Литві заснували католицький трибунал святої інквізиції, який повинен був розшукувати схизматиків. Так поляки називали православних [7, с.28–30].

Проте після Флорентійської унії 1439 року польські королі почали лояльніше ставитись до православних. 2 травня 1447 року польський король Казимир у привілеї, який стосувався всієї Польщі, не згадував про конфесійну різницю. Також від шляхти не вимагалось обов'язкової наявності гербів. За правління Казимира IV зберігалася відсутність державної дискримінації православних. За Олександра проводилася також така політика. У привілеї 1492 року не згадувалося про конфесійну різницю. Але в цей час посилюється Москва. Православна знать починає масово виїжджати до Московського князівства.

1500 року московський князь Іван III розпочав війну з Литвою під приводом захисту православної віри. 1504 року польський король Олександр підтвердив привілей 1433 року про зрівняння руського духовенства в правах та вольностях із католиками. Король Сигізмунд I у привілеї від 1506 року теж не згадував про конфесійну різницю. Однак, насправді, це були лише декларації, спрямовані на пом'якшення ситуації у відносинах із Московією.

Поступово назрівав конфлікт між католицькою й православною шляхтами. Поглиблення конфлікту спричинила Флорентійська унія [2, с.396]. Вірніше, її своєрідне трактування зі сторони польської шляхти. Римські папи Климент VII (1526 рік), Пій V (1566 рік) та інші захищали умови й рівноправ'я обрядів згідно з даним союзом. Унію вони трактували як Боже діло, як здійснення Христового бажання: “щоб всі були одно”. На жаль, польська шляхта, а зокрема ієрархія, ігнорували ідеї та досягнення Флорентійської унії й папські настанови. Польські ж королі, які хотіли зберегти мир у державі, часто були безсильними проти практики шляхти й католицької ієрархії. Для перших і для других українські землі розцінювались як джерело великих прибутків та відкрите поле до “місійних” акцій і латинізованих впливів польської ієрархії. Через свій шовінізм поляки спотворили ідею церковної єдності на Сході Європи і в Україні зокрема.

Характерною рисою становища церкви в Україні було ставлення до неї з боку деяких грецьких патріархів і занедбання церкви внаслідок політичного тиску на неї з Москви і релігійного – з боку Польщі. Вони спілкувалися по черзі то з Московією, то з поляками, ви-

значаючи й затверджуючи на Київський митрополичий престол із титулом “митрополита Київського і всія Русі”, звичайно, греків або ставлеників московського царя, які опісля ставали опорою московських інтересів, часто передаючи Українську церкву під їхню юрисдикцію. Правда, вони все ще зберігали над нею номінальну владу, але через залежність від турецьких султанів вони координували свої дії на території Польщі й Литви та Московщини з політикою Туреччини супроти цих держав. У політичних інтересах турецьких султанів було не допустити до єднання християн під проводом римських пап, які організували проти турків походи західноєвропейських володарів [4, с.105].

Флорентійська унія була прийнята в українсько-білоруських землях без значного опору, але дуже швидко вона припинила відігравати помітну роль у суспільно-релігійному житті. Не вдаючись спеціально до питання про роль Флорентійської традиції в XVI ст., можна відзначити, що пам'ять про неї не відігравала великої ролі в релігійній свідомості українсько-білоруського православного суспільства. 1458 року давня Руська митрополія поділилася на Київську та Московську. Папа Пій II проголосив грека Григорія архієпископом Києва, Львова й усієї Малої Русі. Межі Григорієвої юрисдикції включали 6 єпархій у Великому князівстві Литовському (Чернігівська, Смоленська, Полоцька, Турівська, Луцька, Володимирська) та 3 єпархії в Польському Королівстві (Перемиська, Холмська, Галицька). Папська булла також засвідчила, що Рим не має жодних ілюзій щодо перспектив Флорентійської унії у Великій Русі. З 1458 р. до 1596 р., до Берестейського собору, землі Київської митрополії збігалися з кордонами династично об'єднаних держав – Польщі й Литви. І хоча Флорентійська унія для Візантійського та інших східних патріархів була великим досягненням (бо знаменувала поєднання з Римською церквою), для Української церкви вона була менш успішною. Головні причини невдачі – політичний тиск та несприятлива церковна ситуація, зокрема здобуття турками Царгорода 1453 року та автокефалія Московської церкви й поширення її юрисдикції на українські території [7, с.33–45].

В останній чверті XV – на зламі XV та XVI століть спроби українців налагодити тісніший зв'язок із Римом зіткнулися зі спротивом польської ієрархії, яка бачила тільки один шлях у розвитку стосунків між православною й католицькою церквою, а саме – пряме навернення православних до католицизму.

Відомий своєю ворожістю до православ'я трактат краківського богослова Стефана не є випадковим епізодом, а відбиває стійку й послідовну тенденцію в ставленні Польської церкви до православних. Ця тенденція виявлялася, зокрема, у тому, що польське духовенство постійно наполягало на потребі перехрещування православних, які переходили в католицизм, успадкувавши це домагання від часів Ягайла й Вітовта [1, с.189].

Українська Церква піддавалась утискам і переслідуванням поляків, штучно послаблювався її престиж та авторитет. Водночас, оновлена Тридентським Собором 1545 року, Польська Католицька церква міцніла переважно завдяки єзуїтам. Широку місійну працю здійснювали в XIV–XV століттях ордени Домініканів, Бернардинів, Францисканів. Вони засновували польські школи й усіма засобами поширювали католицизм. Державно-церковна політика Польщі скеровувалася на ліквідацію Української церкви – духовного осердя української нації [8, с.36–37].

З іншого боку, Українській церкві загрожувала Москва. Після падіння Константинополя 1453 року вона оголосила себе спадкоємицею Візантії і “Третім Римом”. Ця ідеологія стала державною за царювання Івана Грозного, коли Москву визнали столицею, а влада злилася із церквою. На пропозицію Папи Римського об'єднатись навколо Апостольського Престолу для спільного протистояння мусульманству Іван Грозний відповів, що не заперечує, але тільки навколо Москви. Під виглядом опіки над православними, намагаючись приєднати українські землі, Москва проголосила Йону патріархом московським і “всієї Великоросії”, тобто й України.

У життя Української церкви постійно втручалися й візантійські патріархи. Вони були зацікавлені в тому, щоб якнайбільше затягнути її в обійми Москви. Керуючись такими намірами, патріархи самочинно вирішували кадрові питання. За цих обставин ієрархи Української церкви дійшли висновку: єдиний шлях до збереження церкви й самобутності української нації – об'єднання (унія) з Римською церквою під верховенством Апостольського Престолу.

Зрештою, ієрархи Київської митрополії послідовно виступали за Унію з Римом. Про це свідчила участь митрополита Григорія в Костанцькому церковному соборі 1418 року – першому загальноєвропейському форумі церковної та світської еліти. У своєму виступі митрополит заявив про готовність Української церкви поновити духовну єдність з Апостольським Престолом. Велику роль в історії Вселенського християнства й Української церкви, як його складової частини, безперечно, відіграла Флорентійська унія. До речі, Папа Олександр II своєю буллою заборонив “перехрещення” вірних східного обряду, тобто Української церкви, на латинський [8, с.38–40].

На тлі розквіту Латинської Українська церква, другорядна в чужій державі, перебувала в принизливому становищі. Слід відзначити, що, на відміну від західного християнства, охопленого реформами, східне переживало кризу. Але, не маючи власної держави, Українська церква була особливо занедбана, її духовенство повністю залежало від владних структур. Занепад релігійної освіти негативно відбився на інтелектуальному, культурному рівні священства. До цього ж вела практика втручання світської влади в кадрові проблеми. Константинопольський патріархат не цікавився справами Української церкви, обмежуючись отриманням грошей. До речі, від нього поступово відходила Московська церква, особливо після утворення свого патріархату. Вона активізувалась у співдії із царем щодо розширення володінь, посилення впливу на Українську церкву. Але Київська митрополія, орієнтована на Захід і зближення з Римом як центром Вселенської церкви, відстоювала свою незалежність. Вона не сприймала політики Московської церкви щодо державного домінування, автокефальної ізоляції.

За таких обставин ієрархи Української церкви в пошуках радикальної розв'язки нагальних проблем церкви дійшли висновку про Унію з Римом. Цим заходом передбачалося: порвати з Константинополем і створити самостійний Київський патріархат, підпорядкований безпосередньо Апостольському Престолу, при цьому забезпечивши збереження обряду з літургійними традиціями Східної церкви, шляхом Унії зрівняти Українську церкву в правах із Польською Латинською, а її ієрархію й духовенство в привілеях – з католицьким, зокрема в правах на сенаторство. Головна ідея Унії – вивести церкву з глибокої кризи, відтак урятувати її та окремішність української нації. Наміри української ієрархії цілком вписувалися в курс Флорентійської унії й відповідали її умовам. Про це переконливо свідчить звернення української церковної й світської еліти до Папи Сикста IV 1476 року. Усвідомлюючи геополітичне становище України на перехресті західної і східної цивілізацій, Католицької і Православної церков, вони підтримали інтеграцію церковних традицій, схвалили постанови Флорентійського Собору й визнали Папу главою Вселенської церкви, частиною якої була Українська [8, с.41–42].

Таким чином, відносини Української церкви та Римського престолу у Ватикані значно активізувалися після втрати Україною своєї державної цілісності в посткняжу добу. Постала ідея унії, яка проходила різні етапи еволюції, долала політичні, економічні перешкоди, однак у кінцевому підсумку була реалізована 1596 року. Унія дала можливість стабілізувати ситуацію в українському суспільно-релігійному русі й заклала основи для збереження українців як нації й Української церкви як духовного фундаменту нації.

1. Библия. Книги Ветхого и Нового Завета. – К., 1995. – 893 с.
2. Бокань В. Історія культури України / В. Бокань, Л. Польовий. – К., 2001. – 256 с.
3. Боровський В. Світогляд давніх слов'ян / В. Боровський. – К., 1995. – 360 с.
4. Введение христианства на Руси. – М., 1987. – 347 с.

5. Грушевський М. Історія України-Руси / М. Грушевський. – К., 1994. – Т. V. – С. 596–603.
6. Історія України в документах і матеріалах. Т. 3. – К., 1991. – 250 с.
7. Кочан Н. Флорентійська унія і Київська митрополія. До проблеми розвитку та втілення ідеї унії церков / Н. Кочан // Знаки часу: До проблеми порозуміння церков. – К., 1999. – 230 с.
8. Марчук В. Берестейська унія: спроба відновлення єдності Христової церкви / В. Марчук // Галичина. – 2003. – № 9. – С. 35–52.
9. Огієнко І. Українська культура / І. Огієнко. – К., 2002. – 342 с.
10. Паславський І. Берестейська унія і українська християнська традиція / І. Паславський. – Львів : Місіонер, 1997. – 64 с.
11. Полонська-Василенко Н. Історія України : у 2 т. / Н. Полонська-Василенко. – К., 1992. – Т. 1. – 490 с.
12. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна) / Н. Яковенко. – К., 1994. – 456 с.

В статье исследуются проблемы политических и религиозных влияний на украинскую церковь в XIV – первой половине XVI века. Проанализирован спектр проблем, которые сопровождали унийные процессы. Исследованы как внутренние, так и внешние факторы политико-религиозных отношений на территории украинских земель в обозначенный период.

Ключевые слова: церковь, религия, общество.

The article investigates the problem of political and religious influences on Ukrainian church in the XIV – the first half XVI centuries. Analyzed the spectrum of problems that accompanied the Uniate process. Investigated both internal and external factors of political and religious relations in the Ukrainian lands during the indicated period.

Key words: church, religion, society.

УДК 324
ББК 66.033

Василь Климончук

ПОЛІТИЧНИЙ МАРКЕТИНГ ЯК МІЖДИСЦИПЛІНАРНА ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ

Аналізуються провідні концептуальні наукові підходи в дослідженні політичного маркетингу. Здійснено системний аналіз наукової літератури та виявлено перспективні напрями досліджень, актуальні для галузі науки “Політичний маркетинг”.

Ключові слова: політичний маркетинг, політичний ринок, політична еліта, демократія, вибори.

Демократичні процеси, що відбуваються в Україні, безпосередньо пов’язані з розвитком ринкових механізмів. Останні торкнулися всіх сфер суспільного життя, у тому числі й політичної. Український політичний ринок сьогодні перебуває в стадії формування та інституціоналізації. Саме тому для успішного просування політичного товару, для оптимізації політичних структур необхідний усебічний аналіз як самого політичного ринку, так і технологій, що використовуються для його дослідження та вдосконалення.

У ситуації економічної нестабільності, поліваріантності стилів і стратегій політичного управління, постійних конституційних змін політичний маркетинг може слугувати дієвим механізмом структурування політичних інтересів і цінностей громадян.

Способом зміни влади стали демократичні вибори, на яких для перемоги політичні сили повинні користуватися засобами для здобуття прихильності населення країни чи його окремих груп. Потрібна певна теоретична система, яка б обґрунтовувала закономірності боротьби за владу як одну з основних складових політичних процесів, а також визначила б фактори ефективності чи неефективності впливу політичних сил, ідей лідерів та вибір населення, обґрунтувала кількість, сукупність необхідних ресурсів для досягнення успіху суб’єктами політики, типологізувала ці ресурси відповідно до їх суті та значимості.

Крім того, потрібним є дослідження чинників цінності влади, її ефективності, здатності досягти політичних цілей та задовольняти інтереси населення, усувати перешкоди й долати несприятливі ситуації, у яких політична влада опиняється.